

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ИЧКИ ИШЛАР ВАЗИРЛИГИ

А К А Д Е М И Я

**У. ТАДЖИХАНОВ
А. САИДОВ**

ҲУҚУҚИЙ МАДАНИЯТ НАЗАРИЯСИ

Икки томли

1-том

*Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги томонидан
вазирлик олий ўқув юртлари учун дарслик сифатида
рухсат этилган*

**Масъул муҳаррир
академик Ш.З. УРАЗАЕВ**

Тошкент 1998

*Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академиясининг
Тахририят-ноширлик кенгаши томонидан
маъқулланган*

Таджиханов У., Саидов А. Ҳуқуқий маданият назарияси. Дарслик. 2 томли. 1-том / Масъул муҳаррир академик Ш.З. Ҳураев - Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 1998. - 316 б.

Дарсликнинг умумий қисмида ҳуқуқий маданият назарияси фанининг предмети, методлари, асосий тушунчалари ва тузилиши баён этилади. Шунингдек унда ўзбек миллий давлатчилиги ва ҳуқуқий-тарихий тажрибалари, ҳуқуқий маданият ривожланишининг асосий тамойиллари, Ўзбекистон Конституциясининг ҳуқуқий маданият таянчи эканлиги республика ташқи сиёсати маданияти асослари ёритиб берилди.

Ички ишлар вазирлиги олий ўқув юртларининг ўқитувчилари, адъюнктлари ва тингловчиларига мўлжалланган

Тақризчилар: Ўзбекистон Республикаси ички ишлар вазирининг муовини **Ш.М. Малянов;**
юримдик фанлар доктори,
профессор **М.М. Файзиев;**
фалсафа фанлари доктори,
профессор **Б.Т.Тўйчиев.**
фалсафа фанлари доктори,
профессор **Н.Ё. Ганбов**

© Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 1998 й.

СЎЗ/БОШИ

“Маданият” - кенг тушунча. З.М.Маъруфов таҳрири остида чоп этилган “Ўзбек тилининг изоҳли луғати”да “маданият” тушунчаси 1) жамиятнинг ишлаб чиқариш, ижтимоий ва маънавий ҳаётида қўлга киритилган ютуқлари мажмуи; 2) бирор ижтимоий гуруҳ, синф ёки халқнинг маълум даврда қўлга киритган шундай ютуқлари даражаси ва 3) ўқимишлилик, таълим-тарбия кўрганлик, зиёлилик, маърифат ҳамда турмушнинг маърифатли киши эҳтиёжларига мос келадиган шароитлари йиғиндиси каби маънолари орқали изоҳланади¹.

Рус тили изоҳли луғатининг муаллифи В.Даль эса маданият деганда ақлий ва ахлоқий таълимни тушунади. Д.Н.Ушаков таҳрири остидаги изоҳли луғатда маданиятга қуйидагича таъриф берилади: бу инсоннинг табиат тобелигида техника, таълим ва ижтимоий тузум соҳаларида эришган ютуқлари мажмуи; халқнинг ижтимоий, хўжалик ва ақлий турмуши ҳолатидир.

Маданият серқирра ва мураккаб ҳодисадир. У одамлар турмуш фаолиятининг барча жабҳаларида намоён бўлади. Касбий маданият, нутқ маданияти, ахлоқий маданият, меҳнат маданияти, савдо-сотик маданияти, нутқ маданияти (актерларда), жисмоний тарбия, турмуш маданияти, мусиқий маданият, парламент маданияти, шаҳар маданияти, қишлоқ маданияти, саноат маданияти, халқаро муносабатлар маданияти, сиёсий маданият кабилар ҳақида гапирилади.

Маданият сўзида жамоатчиликнинг инсон хатти-ҳаракатига берган баҳоси ҳам акс этади. Ушбу асарда муаллифлар - ҳуқуқшуносликнинг атоқли назариётчилари - У.Таджиханов ва А.Саидов ўз олдларига оламшумул муаммонинг фақат бир қиррасини, чунончи ҳуқуқий маданият масалаларини тадқиқ этиш вазифасини қўйганлар. Ҳуқуқий маданиятга бағишланган алоҳида мақола, рисола ва китоблар аввал ҳам кўп нашр этилган. Бироқ уларнинг кўпчилиги мавҳум, қисқа, ҳаётдан узоқ бўлиб, амалий жиҳатдан кам фойда келтирар эди.

Мустақилликка эришилганидан сўнг, ҳамма ва ҳар бир кишида ҳуқуқий давлат фуқаросининг ажралмас хусусияти бўлмиш ҳуқуқий маданиятни шакллантиришга ёрдам берувчи китобларни яратишга илк бор ҳаётий зарурият туғилди. Ҳуқуқий маданият инсоннинг ҳуқуқ, жамият ва давлатга бўлган муносабати ҳамда ҳуқуқ, жамият ва давлатнинг алоҳида шахс, унинг ҳуқуқ ва манфаатларига бўлган муносабати билан чамбарчас боғлиқ.

¹ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 2 томли. -М.: Русский язык, 1981. Т.1. -439-б.

Ҳуқуқий маданиятнинг даражаси ҳуқуқий тизимнинг ривожланганлик даражаси, давлат ва жамият институтларининг халқчиллиги, аҳолининг билим даражаси, ҳуқуқий онги ва жамиятдаги ҳуқуқий мафкура билан узвий алоқадорликдадир. Бошқача қилиб айтганда, ҳуқуқий маданият умумий маданият тушунчасининг таркибий қисми бўлса-да, бироқ у ҳам муҳим ва дунёвий аҳамиятга эга бўлган муаммо ҳисобланади. Ҳуқуқий давлатнинг шаклланишида ҳуқуқий маданиятнинг алоҳида аҳамиятини ҳисобга олиб, Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримов ушбу муаммони ҳал этишга давлат идоралари ва жамоатчиликни жалб қилишнинг муҳимлигини бир неча бор таъкидлади ва аҳолининг ҳуқуқий маданиятини оширишга имкон берувчи бир қатор институт ва марказларни яратиш ташаббускори бўлди.

Ушбу улкан ва кенг миқёсдаги ишни амалга ошириш мақсадида муайян ишлар қилинди: доимо такомиллашиб бораётган қонунчилик асослари яратилди, Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси қабул қилинди ва амал қилмоқда, ялпи ҳуқуқий таълимга катта аҳамият берилмоқда, фуқароларни ҳуқуқий ва ижтимоий ҳимоялаш тизими йўлга қўйилди, ҳуқуқ, қонун, қонунга итлоқ қилишни аҳолининг онгига сингдириш бўйича халқ анъаналари қўллаб-қувватланмоқда ва ривожлантирилмоқда. Албатта, бундай катта ишни тарқоқ равишда амалга ошириб бўлмайди. У маълум мақсадга қаратилган, изга солинган, аниқ ва равшан йўналишларга эга бўлиши керак. Шу сабабли тавсия қилинаётган китоб муаллифлари ўз эътиборларини ҳуқуқий маданият назарияси масалаларига қаратишга, асарни ўқув муассасаларида, маданият даргоҳлари, жамоат ва давлат тизимида ўрганиш учун тавсия этишга қарор қилдилар.

Китобда кенг доирадаги муаммолар қамраб олинади. Муаллифлар “ҳуқуқий маданият” тушунчаси, унинг тузилиши, вазифалари, намоён бўлиш соҳалари, бошқа юридик ва жамоат ҳодисалари билан боғлиқлигини очиқ берадилар. Ҳуқуқий маданиятни юксалтиришга давлат сиёсатининг асосий йўналишларидан бири сифатида қаралади.

Китобда кам ўрганилган муаммолар, чунончи ҳуқуқ ва ҳуқуқий маданият тизими, ҳуқуқий муносабатларда ҳуқуқий маданиятнинг намоён бўлиши, ҳуқуқий маданият ва юридик муассасалар каби масалаларга катта эътибор берилади.

Китобхон турли мамлакат ва минтақалардаги ҳуқуқий маданият тизимлари, юридик типология таснифи, турли давлатлардаги ҳуқуқий маданият хусусиятлари билан таништирилади.

Ўзбекистон аҳолиси ҳуқуқий маданиятининг илдиэлари тарихий ўтмишнинг бой маданиятига бориб тақалади, миллий анъаналари,

буюк қадриятлари - меҳнатсеварлик, камтарлик, халқнинг сахийлиги, Ватанга, она-заминга муҳаббати, бошқа халқларга биродарларча муносабати билан чамбарчас боғлиқдир.

Ўзбекистоннинг ўз давлат мустақиллигини қўлга киритиши ва дунё ҳамжамияти томонидан жаҳон ҳамдўстлигининг таркибий қисми сифатида тан олинishiда жаҳон давлатлари билан давлат, иқтисодиёт ва маънавият йўналишидаги мулоқот маданияти, бошқа мамлакатларнинг саноат, молия ва банк соҳаларидаги ҳамкорлиги, учрашувлар тажрибаси тараққиёт йўлидаги олға силжишида катта аҳамиятга эгадир. Ўқувчи бу ва бошқа саволларга батафсил жавобларни чоп этилаётган ушбу китобдан топади. У мазкур соҳада яратилаётган биринчи иш бўлганлиги сабабли муаллифлар учун китобхоннинг китоб бўлимлари бўйича таклиф ва танқидий фикрлари қимматлидир, чунки ушбу мавзу келажакда ҳам долзарб ва муҳим масала бўлиб қолади. Муаллифлар ҳам ушбу муаммо устида кейинчалик иш олиб бориш ниятидадирлар.

Ш.З. Ўразаев,
Ўзбекистон Фанлар академиясининг
академиги, юридик фанлар доктори,
профессор